

**BARBARA MASTALSKA-CETERA
BEATA WARCZEWSKA**

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

**ROLA PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO
W ZRÓWNOWAŻONYM ZAGOSPODAROWYWANIU
PRZESTRZENI PARKU KRAJOBRAZOWEGO
„DOLINA BARYCZY”**

Abstract: The Role of Spatial Planning in Sustainable Spatial Development of the Landscape Park „Dolina Baryczy”. According to the rule of sustainable development protection of natural environmental values should rely, among other things, on reasonable cultivation and exploitation of its resources. Implementation of the process of sustainable development is especially important in the municipalities located on the areas under protection and in their direct vicinity. Spatial planning is of a great importance in this process. The guiding tool for sustainable development should be local strategic and planning studies carried out by the local authorities.

The main purpose of this article is the analysis of planning documents determining spatial policy of the municipality of Milicz located within the area of the natural Landscape Park “Dolina Baryczy”. The basis for the sustainable development in this municipality should be such spatial planning which will keep the balance between the socioeconomic interests and the rules of environmental protection. The local authorities are aspiring to constant economic development using, among other things, existing natural values. The result of the implemented spatial policy is the increase in the intensity of building development in this area. This in turn results in frequently irreversible deprivation of the park of its unique values.

Wstęp

Planowanie przestrzenne jest świadomym działaniem związanym z gospodarowaniem przestrzenią. Jak podaje Cymerman (2009) jego podstawowym zadaniem jest wybór najlepszej lokalizacji w przestrzeni zarówno dla różnorodnych form działalności, jak i różnych obiektów. Podstawową zasadą odnoszącą się do planowania przestrzennego jest zasada zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z nią wszelkie działania podejmowane w ramach planowania powinny być oparte na zachowaniu równowagi między elementami tworzącymi środowisko życia człowieka. Przy zachowaniu zasady rozwoju zrównoważonego istnieje szansa zachowania potencjału środowiska. Podstawą rozwoju zrównoważonego na poziomie lokalnym powinny być odpowiednio

przygotowywane opracowania strategiczno-planistyczne, które uwzględniałyby wytyczne zawarte w dokumentach towarzyszących. Wśród ważnych dokumentów dla kształtowania zrównoważonego rozwoju należy wymienić: inwentaryzację przyrodniczą, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, strategie rozwoju gmin, programy ochrony środowiska (Giordano 2004). Szczególne znaczenie ma kształtowanie przestrzeni na terenach o wyjątkowych walorach, z zwłaszcza tych, które zostały objęte formami ochrony obszarowej. Tereny takie mogą stanowić bariery rozwoju, ale też mogą działać stymulująco na ten rozwój (Mastalska-Cetera 2007). Bardzo często stają się źródłem konfliktów przestrzennych. Dlatego zwłaszcza w tym przypadku szczególną rolę powinno się przypisywać prawidłowo prowadzonej polityce przestrzennej. Oprócz ustawowo określonych zakazów i nakazów odnoszących się do funkcjonowania obszarów chronionych, istnieją proste działania określane m.in. na poziomie decyzji planistycznych, które mogą mniej lub bardziej ingerować w środowisko, powodując większe lub mniejsze odwracalne zmiany. Podstawowym warunkiem umożliwiającym zrównoważony sposób gospodarowania posiadanymi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi jest ich dobra znajomość, niemniej ważna wydaje się także znajomość procesów zachodzących pod wpływem zagospodarowania terenu (Chmielewski 2004).

W polskim systemie jedną z form ochrony obszarowej jest park krajobrazowy. Parki krajobrazowe w Polsce zajmują 8% powierzchni kraju, a więc można je uznać za ważny element ochrony przyrody. Przy racjonalnym korzystaniu zarówno z ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego, jak i kulturowego i historycznego mogą stanowić istotny kapitał naszego kraju (Zimniewicz 2008). Jak podaje Spychała (2010) parkom krajobrazowym można przypisać różne funkcje: ochronno-ekologiczną, edukacyjną, turystyczną oraz osadniczą. Ważne jest, aby rozwój tych funkcji następował w warunkach zrównoważonego rozwoju. Park krajobrazowy jest formą ochrony obszarowej, na której terenie istnieje możliwość gospodarczego użytkowania gruntów rolnych i leśnych. W przypadku parków krajobrazowych, zgodnie z *Ustawą o ochronie przyrody* podstawowym dokumentem jest plan ochrony, który m.in. ma na celu określenie prac związanych z ochroną przyrody i kształtowaniem krajobrazu. Wytyczne w nim zawarte powinny być wiążące dla opracowań planistycznych. Często jednak nie jest zachowany tok planowania przestrzennego, w związku z czym następuje zachwianie równowagi między poszczególnymi planowanymi funkcjami.

Celem opracowania jest wskazanie zmian zachodzących na terenach cennych przyrodniczo, na przykładzie Gminy Milicz znajdującej się w granicach Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”. Podstawą opracowania są dane statystyczne oraz dokumenty planistyczne wytyczające kierunki rozwojowe. W pracy podjęto próbę określenia wpływu ustaleń polityki przestrzennej na walory przyrodniczo-krajobrazowe badanego obszaru.

1. Park krajobrazowy „Dolina Baryczy”

Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” (PK „Dolina Baryczy”) jest powierzchniowo największym parkiem krajobrazowym w Polsce (87 040 ha). Został powołany w czerwcu 1996 r.

Znajduje się w granicach dwóch województw, aż 70 040 ha znajduje się w woj. dolnośląskim, w jego części północno-wschodniej na terenie gmin: Cieszków, Krośnice, Milicz, Prusice, Trzebnica i Twardogóra. Natomiast 17 000 ha położonych jest w granicach woj. wielkopolskiego, w gminach Odolanów, Przygodzice oraz Sośnie.

Park ten powstał w celu ochrony najcenniejszego, obok doliny Baryczy, fragmentu środowiska przyrodniczego o mało zmienionych ekosystemach leśnych i wodnych. Przyroda w Dolinie Baryczy wyróżnia się bogactwem i różnorodnością, szczególnie gatunków ptaków. Walory kulturowe wiążą się głównie z zachowanym układem historycznym oraz licznymi zabytkami kultury materialnej. W granicach PK „Dolina Baryczy” znajdują się 4 rezerwaty przyrody (Stawy Milickie, Olszyny Niezgodzkie, Wzgórze Joanny, Radziądz). Znaczna część powierzchni parku została dodatkowo włączona do europejskiej sieci obszarów Natura 2000.

Stawy Doliny Baryczy stanowią jeden z największych kompleksów stawów w Europie, a ich najcenniejszym obszarem jest rezerwat ornitologiczny „Stawy Milickie” o łącznej powierzchni 5324 ha, z czego większość zajmują stawy rybne oraz część przyległych łąk i lasów. W skład rezerwatu wchodzi 5 kompleksów: Stawno, Potasznia, Ruda Sułowska, Radziąc i Jamnik.

Wśród celów utworzenia Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” należy wymienić konieczność zachowania cennych ekosystemów wodno-błotnych i leśnych wraz z ich cenną ornitofauną, ochronę ekosystemów stawowych przed ich prywatyzacją i ewentualną parcelacją oraz dążenie do stopniowego ograniczania zanieczyszczeń wód, gleb i powietrza (Spychała 2010).

Gmina Milicz położona jest w północno-wschodniej części woj. dolnośląskiego na obszarze trzech różnych krain geograficznych. Jest jedną z największych obszarowo gmin w woj. dolnośląskim (435,6 km²). Obejmuje 52 sołectwa skupiające 82 miejscowości. Gminę zamieszkuje 24,3 tys. mieszkańców, przy niskim wskaźniku gęstości zaludnienia na 1 km² wynoszący 56 osób¹.

Obszar gminy posiada wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe, aż 79% powierzchni gminy jest objęta ochroną, 30 591 ha powierzchni gminy wchodzi w skład Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”, natomiast 3947 ha zajmują rezerwaty. Na terenie gminy znajduje się 12 pomników przyrody. Gmina Milicz położona jest na obszarze o bardzo cennych zasobach przyrodniczo-krajobrazowych. Tutejsze ekosystemy i biocenozy, związane z siedliskami wodnymi i wodno-błotnymi, należą do najcenniejszych. Dlatego głównymi założeniami *Strategii* są: dobrze prowadzona gospodarka odpadami, czyste wody i powietrze, jako najlepszy wizerunek, który może w znacznym stopniu przyczynić się do rozwoju turystycznego i gospodarczego (*Strategia...* 2004).

Działalność gospodarcza w gminie związana jest przede wszystkim z leśnictwem, hodowlą ryb, przetwórstwem drzewnym, turystyką oraz działalnością przemysłową (*ibidem*). 49% powierzchni gminy Milicz zajmują użytki rolne (27,6% grunty orne, 11,9% łąki i pastwiska), natomiast 43% stanowią lasy².

¹ www.stat.gov.pl, dostęp z 16. 05. 2011.

² *Ibidem*.

2. Stan prac planistycznych na terenie gminy Milicz

Gmina Milicz ma opracowane *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego*. *Studium* określa politykę przestrzenną gminy. Według jego zapisów prawie 3% powierzchni gminy Milicz (1,2 tys. ha) zostało przewidzianych pod funkcje mieszkaniowe³. Są to zarówno tereny przeznaczone pod zabudowę jednorodzinną, wielorodzinną, jak i mieszkalnictwo rekreacyjne oraz letniskowe.

Zgodnie z wytycznymi *Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r. (Ustawa 2003)* *Studium* wskazuje obszary, dla których sporządzenie planów miejscowych jest obowiązkowe na podstawie przepisów szczególnych oraz obowiązkowe, dla realizacji ponadlokalnych celów publicznych. Obligatoryjne jest także sporządzenie planu miejscowego na obszarach, dla których przewiduje się zadania do realizacji celu publicznego gminy z wyjątkiem zadań związanych z budową infrastruktury technicznej. Na obszarze gminy Milicz zapisy *Studium* nie wskazują terenów, dla których obowiązkowo należy sporządzić plany miejscowe. Również występujący prawie na całym obszarze gminy park krajobrazowy nie narzuca sporządzania planów. Wszystkie plany uchwalone przez radę gminy Milicz są fakultatywne.

Gmina Milicz ma 32 obowiązujących planów miejscowych, z czego 46,7% stanowią plany sporządzone na podstawie *Ustawy (2003)*⁴. Ponad 13% powierzchni gminy jest objęta zasięgiem miejscowych planów sporządzonych na podstawie *Ustawy z 1994 r.*

Według danych statystycznych ponad 24% powierzchni gminy (10 694 ha) ma zapisaną w planach miejscowych politykę przestrzenną. Jest to wynik całkiem dobry, gdyż jak podaje Degórski średnie pokrycie planami miejscowymi o zbliżonym do Milicza udziale prawnej ochrony, wynosi 17% i jest nieco niższe od średniej dla kraju (20%) (Śleszyński *et al.* 2007).

Jednym z celów sformułowanych w *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Milicz* jest rozwój gminy oparty na stabilnym planowaniu strategicznym, operacyjnym i przestrzennym powiązany z rozwojem regionu (*Strategia...* 2004). Wśród działań mogących sprzyjać realizacji tego celu należy wymienić m.in.

- opracowywanie planów miejscowych, w których powinny być uwzględniane zarówno potrzeby gospodarcze, osadnictwa letniskowego, oraz budownictwa mieszkaniowego, jak i ograniczenia inwestycyjne związane z posiadanymi walorami przyrody i krajobrazu;
- egzekwowanie i stosowanie w praktyce wytycznych zawartych w planach;
- monitorowanie i aktualizowanie ustaleń sformułowanych w planach;
- włączanie mieszkańców w proces formułowania planów (*Strategia...* 2004).

Według danych Urzędu Gminy można powiedzieć, że gmina stara się sprostać założeniom *Strategii*. Gmina dąży do zwiększenia powierzchni objętej wytycznymi zawartymi w planach. Na podstawie wykazu sporządzanych projektów planów miejscowych należy zwrócić uwagę na tendencję wzrostową. W gminie trwają prace nad 16 projektami, z czego do 6 przystąpiono w 2010 r⁵.

³ www.stat.gov.pl, dostęp 10. 05. 2011.

⁴ www.stat.gov.pl, dostęp 10. 05. 2011.

⁵ www.bip.milicz.pl, dostęp 23. 05. 2011.

Ze względu na wyjątkową wartość walorów przyrodniczo-krajobrazowych analizowanej gminy, szczególne znaczenie mają zapisy planów wyznaczające powierzchnię zabudowaną. W obowiązujących planach miejscowych, w gminie Milicz przeznaczona jest 860 ha pod zabudowę mieszkaniową, co stanowi 72% postanowień zawartych w *Studium*⁶. Można stwierdzić, że istnieje konsekwencja w realizacji gospodarki przestrzennej w gminie. Ponadto, w gminie przeznaczona jest ok. 500 ha powierzchni terenów pod zabudowę rekreacyjną. Świadczy to o tym, że gmina nastawia się na turystykę i ludzi, którzy planują tutaj zarówno pobyt sezonowy, jak i stały. Zabudowa o funkcji rekreacyjnej czasem nie spełnia swojego prawdziwego przeznaczenia tylko przekształca się w funkcję mieszkaniową, co w rzeczywistości może spowodować znaczny wzrost powierzchni terenów mieszkalnych.

W przypadku braku planów miejscowych istnieje możliwość wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzji o warunkach zabudowy⁷. Oba te dokumenty umożliwiają realizację budowy. W przypadku gmin położonych na terenach cennych decyzje takie często wpływają na niekorzystny dla środowiska nadmierny rozwój budownictwa. Także na terenie gminy Milicz potrzeby inwestycyjne są uzupełniane przez wydawanie takich decyzji. W 2009 r. do gminy wpłynęło 99 wniosków o warunki zabudowy, oraz 11 wniosków o ustalenie lokalizacji celu publicznego⁸. Połowa wydanych decyzji na podstawie wniosków o warunki zabudowy została wydana na cele mieszkaniowe. Decyzje negatywne stanowią niewielki odsetek złożonych wniosków. Sytuacja taka może prowadzić do zaburzeń w tworzeniu zarówno ładu środowiskowego, jak i przestrzennego, co w konsekwencji może powodować utratę posiadanych walorów.

2.1. Ustalenia planów miejscowych

Szczegółową analizę ustaleń zawartych w planach miejscowych przeprowadzono na terenie gminy Milicz, w wybranych obrębach (ryc. 1).

Przystępując do analizy zapisów planów miejscowych wraz z ich załącznikami graficznymi starano się zwracać uwagę na następujące elementy:

- powierzchnię obrębu należącą do Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”,
- rodzaj istniejącej zabudowy mieszkalnej,
- analizę porównawczą istniejącej i projektowanej zabudowy,
- przeznaczenie terenów w mpzp,
- występowanie elementów przyrodniczo-krajobrazowych.

Analiza części graficznej planów miejscowych wybranych obrębów wykazała znaczne powiększanie udziału terenów przewidzianych do zainwestowania, nawet ponad 100% wzrostu w niektórych obrębach. Spośród wybranych wyróżnia się obręb Wszewilki graniczący z Miliczem, w którym 30,15 ha jest zabudowanych. Natomiast według ustaleń planu nowo projektowane działki zajmują powierzchnię 40,95, nastąpi zatem wzrost powierzchni zabudowa-

⁶ www.stat.gov.pl, dostęp 10. 05. 2011.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

Ryc. 1. Położenie wybranych obrębów na tle zasięgu PK „Dolina Baryczy”

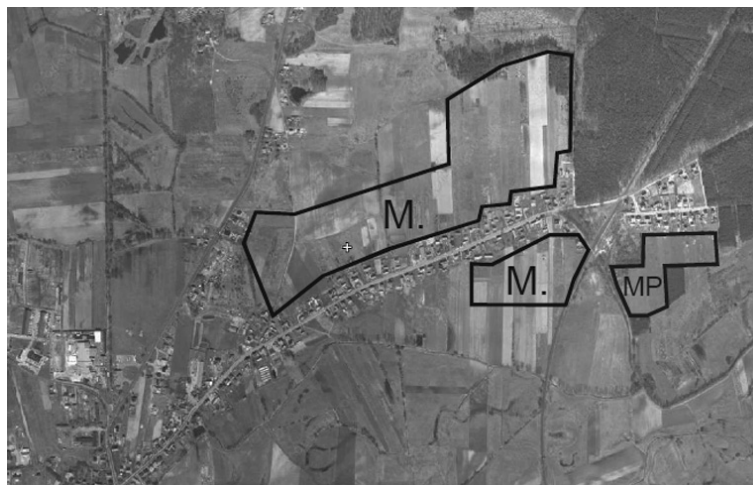
Źródło: Nowak (2010) (ryc. 1-3, 5).

nej ponad 130%. Nowo powstałe tereny zabudowy to przede wszystkim zabudowa mieszkaniowa, ale również usługowa i pensjonatowa. Nowo powstająca zabudowa spowoduje znaczne przesunięcie granicy zabudowy oraz bardzo zbliży ją do granicy terenów leśnych (ryc. 2).

Znaczny udział nowej zabudowy przewidziano również w obrębie Kaszowo, położonym także blisko Milicza. Podobnie jak w Wszewilkach, nowo projektowana zabudowa przylega do obecnych terenów mieszkalnych, ale także częściowo ją uzupełnia. Rozwój zabudowy zarówno obrębów Wszewilki, jak i Kaszowo związany jest z nieustannym rozwojem miasta Milicz i migracją jego ludności. W związku z powyższym zaplanowano tu głównie rozwój funkcji mieszkalnej.

W przeciwieństwie do omówionych powyżej obrębów, w Miłosławicach, obrębie Świątoszyn oraz Godnowa przewidziano znaczne powierzchnie pod rozwój mieszkalnictwa rekreacyjnego, oraz terenów turystyczno-sportowych. Rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnej w dwóch pierwszych związany jest zapewne z bliskością zbiornika wodnego.

Z rozwojem zabudowy w pobliżu cennych elementów środowiska wodnego mamy do czynienia w przypadku obrębów Nowy Zamek oraz Ruda Milicka. Oba obręby znajdują się w zasięgu parku krajobrazowego (Nowy Zamek 90%, Ruda Milicka 100%), a dodatkowo częściowo w granicach rezerwatu „Stawy Milickie”. Powinno to powodować szczególnie ostrożne postępowanie planistyczne. Jednak w obu przypadkach zapisy planów wskazują na wzrost udziału terenów zabudowanych. Dodatkowo są to głównie funkcje, które mogą negatywnie oddziaływać na funkcjonowanie przyrody w tym rejonie. Przewidziane tereny zabudowy usytuowane są bardzo blisko stawów przyczyniając się m.in. do ograniczania dostępu dla zwierząt. Wydaje się, że zasady ciągłości ekologicznej zostały szczególnie naruszone w Rudzie Milickiej, gdzie przewidziane tereny zabudowy „wciskają się” między sąsiadujące ze sobą stawy (ryc. 3).

Ryc. 2. Tereny przeznaczone pod zabudowę według ustaleń planu miejscowego dla wsi Wszewilki

Warto zwrócić uwagę na ustalenia planu miejscowego dla obrębu Gruszczecka, oddalonego od ośrodków miejskich, odznaczającego się znacznym udziałem obszarów leśnych w powierzchni obrębu. Plan zakłada wzrost terenów mieszkalnych, mają one jednak dopełniać istniejącą zabudowę (ryc. 4 – kolorowa wkładka, s. 8). Zagrożeniem jednak wydaje się planowany wzrost terenów mieszkalnictwa rekreacyjnego, który odznacza się szczególnie wysoką intensywnością zabudowy w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów leśnych oraz ewentualną koniecznością wycinki drzew.

Trzykrotny wzrost powierzchni mieszkaniowej został zaplanowany w obrębie Wałkowa położonym na południowy-wschód od granicy miasta Milicz. Znaczna rozbudowa tego obrębu szczególnie negatywnie może wpłynąć na walory kompleksu leśnego, który był predysponowany do utworzenia rezerwatu leśno-florystycznego (ryc. 5).

Ryc. 3. Tereny przeznaczone pod zabudowę według ustaleń planu miejscowego dla wsi Ruda Milicka

Ryc. 5. Tereny przeznaczone pod zabudowę według ustaleń planu miejscowego dla wsi Walkowa

Podsumowanie

Problemy nadmiernego rozwoju funkcji osadniczej i turystycznej dotyczą wielu parków krajobrazowych w Polsce, m.in. Śląskiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego „Pojezierze Łęczyńskie”, wielkopolskich parków krajobrazowych, m.in. „Promno”, „Puszcza Zielonka” (Raszeja 2008). Atrakcyjność przyrodniczo-krajobrazowa powoduje wzrost zainteresowania inwestorów, natomiast decyzje podejmowane na poziomie władz lokalnych tę sytuację umożliwiają. Jak podaje Spychała (2010) rozwój funkcji osadniczej niekoniecznie musi być groźny dla chronionego środowiska pod warunkiem, że zostaną spełnione podstawowe zasady m.in. niewprowadzania obiektów wielkogabarytowych, zachowania tradycyjnej zabudowy regionalnej czy też ograniczania rozpraszania zabudowy. W przypadku gmin położonych w granicach parków krajobrazowych, podstawą do prowadzenia rozwoju na zasadach zrównoważonych powinno być stosowanie się do zapisów planów ochrony parków krajobrazowych. Często jednak, podobnie jak w przypadku PK „Dolina Baryczy” studium i plany wyprzedzają plan ochrony.

W gminie Milicz następuje szybki rozwój budownictwa. Stan prac planistycznych jest na wysokim poziomie w związku z czym istnieje podstawa do ograniczania powstawania ewentualnych sytuacji konfliktowych. W trakcie analiz zwrócono głównie uwagę na rozwój zabudowy w wybranych obrębach. Dla pełnej oceny sytuacji należałoby jeszcze przeanalizować m.in. udział powierzchni zarezerwowanej na drogi dojazdowe, miejsca parkingowe, tereny zieleni, infrastrukturę energetyczną, gazową oraz wodno-ściekową. Należy podkreślić, że przewidziana w *Studium* oraz planach miejscowych rozbudowa przyczyni się do pozbawienia części Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” jego cennych walorów. Niemniej jednak niektóre z podejmowanych decyzji mogą zostać uznane za pozytywne działania, gdyż m.in. przez uzupełnianie istniejącej zabudowy wpłyną na uporządkowanie przestrzeni na terenach zabudowanych oraz na ograniczenie rozpraszania się tej zabudowy. Z kolei jednak wśród niekorzystnych decyzji należy wymienić powstawanie barier w przemieszczaniu się fauny na te-

renach dotychczas niezainwestowanych, wzrost powierzchni nieaktywnych biologicznie, czy też wycinkę drzew i niszczenie terenów zieleni niskiej. Na terenie gminy Milicz niewłaściwie wydaje się wkraczanie nowej zabudowy blisko rezerwatów, jak ma to miejsce np. w Rudzie Milickiej, co podobnie jak w przypadku Parku Krajobrazowego „Pojezierze Łęczyńskie”, powoduje rozdrobnienia struktury przyrodniczej (Chmielewski 2004).

Należy podkreślić, że parki krajobrazowe nie powinny być przyczyną zahamowania rozwoju gmin znajdujących się w ich granicach. Powinno się dążyć do zrównoważonego wykorzystywania ich walorów, którego podstawą powinna być społeczna świadomość ekologiczna, warunkująca przemyślaną politykę przestrzenną.

Literatura

- Chmielewski T. J., 2004, *Procesy zachodzące w strukturze ekologicznej i zagospodarowaniu przestrzennym obszarów cennych przyrodniczo centralnej i środkowej-wschodniej Polski w II połowie XX w: od skali Euroregionu do skali gminy*, [w:] *Przestrzeń w zarządzaniu rozwojem regionalnym i lokalnym*, T. Markowski (red.), Biuletyn KPZK PAN, z. 211, Warszawa, s. 267-291.
- Cymerman R., 2009, *Podstawy planowania przestrzennego i projektowania urbanistycznego*. Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Gawroński K., 2004, *Funkcje środowiska przyrodniczego w gospodarce i planowaniu przestrzennym oraz instrumenty ochrony środowiska w Polsce*, [w:] *Regionalne strategie... op. cit.*, s. 429-438.
- Giordano K., 2004, *Możliwości i bariery planowania zrównoważonego rozwoju w gminach polskich*, [w:] *Regionalne strategie rozwoju zrównoważonego*, S. Kozłowski (red.). Wyd. Ekonomia i środowisko, Białystok, s. 123-130.
- Klimek M., 2010, *Zrównoważony rozwój lokalny*. Agencja Wydawniczo-Edytorska EkoPress, Białystok.
- Mastalska-Cetera B., 2007, *Obszary chronione, szansa i zagrożenie dla rozwoju obszarów wiejskich. Studia obszarów wiejskich*, t. 12, Warszawa, s. 85-97.
- Nowak S., 2010, *Wpływ ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na stan środowiska przyrodniczego w gminie Milicz*. Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.
- Raszeja E., 2008, *Ochrona krajobrazu kulturowego w teorii i praktyce gospodarowania przestrzennego*, [w:] *Bariery w zarządzaniu parkami krajobrazowymi w Polsce*, K. Zimniewicz (red.). PWE, Warszawa.
- Spychała A., 2010, *Funkcja turystyczna Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Milicz*, 2004, dostęp z 27. 05. 2011.
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Więckowski M., 2007, *Stan zaawansowania planowania przestrzennego w gminach*. Wyd. IGiPZ, Warszawa.
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*.
- Zielińska A., 2004, *Wskaźniki rozwoju zrównoważonego jako element strategii lokalnych*, [w:] *Regionalne strategie rozwoju... op. cit.*
- Zimniewicz K., 2008, *Bariery w zarządzaniu parkami krajobrazowymi w Polsce*. PWE, Warszawa.